

TASVİR

rütüldüğü bir teknik Türk romancılığı ve hikâyeciliğine girmiş olmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Muallim Nâci, *İstılâhât-ı Edebiyye*, İstanbul 1307, s. 202-206; Mustafa Nihat Özön, *Edebiyat ve Tenkid Sözlüğü*, İstanbul 1954, s. 261; Tâhir-rümelevî, *Edebiyat Lügati*, İstanbul 1973, s. 149-150; İlhan Ayverdi – Ahmet Topaloğlu, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul 2005, III, 3043-3044; Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1956), (haz. Abdullah Uçman), İstanbul 2006, s. 272-273; Harun Tolasa, *Ahmet Paşa'nın Şiir Dünyası*, Ankara 1973, tür.yer.; Fevziye Abdullah Tansel, *İyi ve Doğru Yazma Usulleri III*, İstanbul 1978, s. 218-245; Hasan Kavruk, *Eski Türk Edebiyatında Mensur Hikâyeler*, İstanbul 1988, tür.yer.; Mehmed Âkif Ersoy'un Makaleleri (haz. Abdülkerim Abdulkadiroğlu – Nuran Abdulkadiroğlu), Ankara 1990, s. 133-137; Ahmet Atilla Şentürk, *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Rakib'e Dair*, İstanbul 1995, tür.yer.; a.mlf., *Klasik Osmanlı Edebiyatı Tiplerinden Süfi yahut Zâhid Hakkında*, İstanbul 1996, tür.yer.; Cemâl Kurnaz, *Hayâlî Bey Divânı'nın Tahlilî*, İstanbul 1996, tür.yer.; Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara 1997, s. 123-152; Saadet Karaköse, "Divan Şiiri Gazellerinde Tasvir ve Tahkiye", *İlmî Araştırmalar*, sy. 18, İstanbul 2004, s. 45-59; Safiye Akdeniz, "Tasvirî (Descriptif) Metin Tipleri ve Tanzimat Döneminde Tasvirî Metinlerin Gelişim Çizgisi", *TDEAD*, XIII (2007), s. 1-20; "Tasvir", *TDEA*, VIII, 279; Ömer Faruk Akün, "Divan Edebiyatı", *DİA*, IX, 407-408, 415-416.

ÂLİM KAHRAMAN

TASVİR-i EFKÂR

(تصوير أفكار)

Şinâsi

(ö. 1871)

tarafından yayımlanan
ilk Türkçe gazetelerden.

Takvîm-i Vekâyi' (1 Kasım 1831), *Cerîde-i Havâdis* (31 Temmuz 1840) ve *Tercümân-ı Ahvâl*'den (22 Ekim 1860) sonra Osmanlı ülkesinde yayımlanan dördüncü Türkçe gazetedir. *Tercümân-ı Ahvâl*'in ilk döneminde Âgâh Efendi ile birlikte çalışan Şinâsi'nin gazete çıkarmak için yaptığı başvuru henüz bir matbuat nizam-nâmesi bulunmadığından önce Meclis-i Maârif'te, ardından Meclis-i Vâlâ'da görüşülmüş, sadâretin arzı üzerine padişahın iradesiyle çıkış izni on yedi gün gibi kısa bir sürede verilmiştir (14 Mayıs 1861). Bununla birlikte ilk sayısının neşri için bir yıldan fazla bir sürenin geçmesi gerekmiştir.

Gazetenin 27 Haziran 1862 Cuma günü çıkan ilk sayısının Şinâsi tarafından kaleme alınan kısa mukaddimesinde devletlerin devamının yönettikleri toplulukların devamına, güçlü olmaları ise ülke ahâlisinin iyiliği ve faydası yolunda gereken tedbirlerin alınmasına bağlı olduğu, toplum

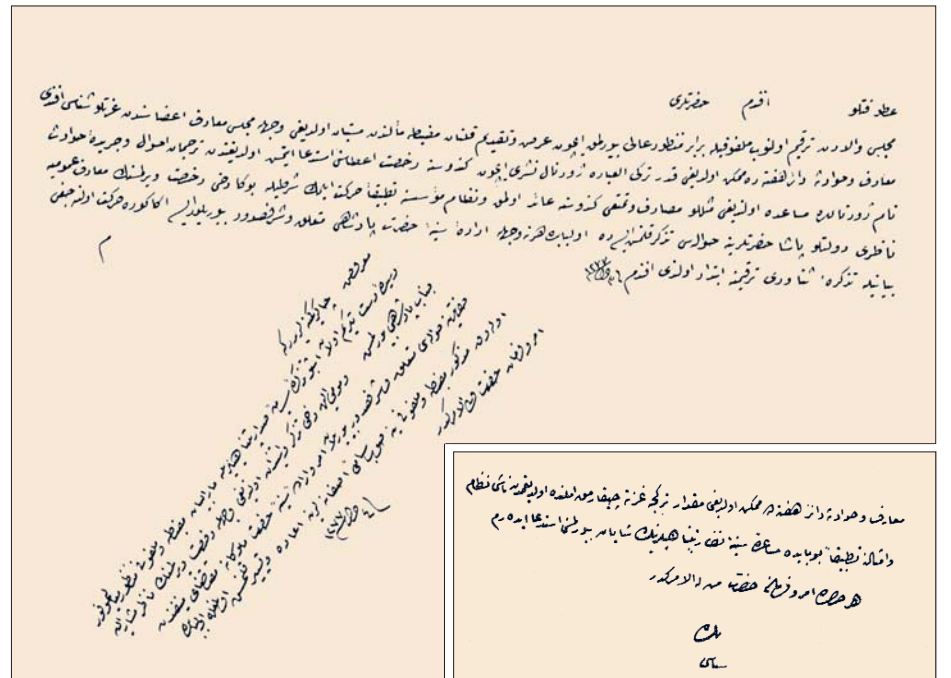
halinde yaşayan insanların neyi istedikleri ancak fikirlerinin tercümanı olan gazetelerden öğrenilebileceği, bu sebeple her medenî ülke için lüzumlu olan gazete çıkarılması hususunda daha önce de çaba gösterildiği gibi bu defa *Tasvîr-i Efkâr* isimli yeni bir gazete çıkarıldığı ifade edilmektedir. *Tasvîr-i Efkâr*'ın yayımı için *Co-urrier d'orient*'ın sahibi Giampietry'nin (Jean Pietri), Mısırlı Mustafa Fâzıl Paşa'nın ve şehzadelîği döneminde Abdülaziz'in, hatta Şehzade Murad'ın maddî desteklerinden bahsedilmektedir. Ebüzziya Mehmed Tefik'e göre gazetenin ilk sayısı Sadrazam Keçecizâde Fuad Paşa tarafından Abdülaziz'e sunulunca padişah gazeteyi çok beğenmiş, mükâfat olarak Şinâsi'ye 500 altın göndermiştir.

Bahçekapı'da *Tercümân-ı Ahvâl*'in ilk yayımlandığı binada kurulan matbaada basılan *Tasvîr-i Efkâr* birçok bakımdan kendisinden önceki gazetelerden daha kalitelidir. Sülüs hattıyla gazetenin ismi ve altındaki, "Havadis ve maarife dair Osmanlı gazetesidir" ibaresiyle nesih hattıyla bölüm başlıkları ve ara başlıklar bir hattata yazdırılmış, harflerin dökümü Ohannes Mühendisyan adlı bir Ermeni ustası tarafından gerçekleştirilmiştir. Gazete küçük boy dört sayfa ve haftada iki defa yayımlanıyordu. *Tasvîr-i Efkâr*'ın çıkışı *Tercümân-ı*

Ahvâl ile *Cerîde-i İlmîyye*'de takdirle karşılanmış, *Takvîm-i Vekâyi'* ve *Cerîde-i Havâdis*'te ise bundan hiç bahsedilmemiştir. *Tasvîr-i Efkâr*'da resmî makamların duyurularına, muhtelif şehirlerden gönderilen haberlere yer veriliyordu. 7 Haziran 1868 tarihli nüshasındaki bir ilânda vilâyetlerde ve diğer merkezlerde gazetenin muhabirliğini üstlenecek kimselere birer sayının ücretsiz gönderileceğinin duyurulması haber hizmetinin bir ölçüde gönüllü kişilerce üstlenildiğini düşündürmektedir. Muhtevanın zenginleştirilmesi için hem ülke içinde hem dışarıda yayımlanmakta olan gazetelerden alıntılar yapılıyordu. Başlangıçta yalnız abonelere dağıtılan bir gazete iken zamanla İstanbul'un çeşitli bölgelerinde ve muhtemelen bazı taşra merkezlerinde gazete satan yerler ortaya çıkmış ve bu işi özellikle kıraathaneler üstlenmiştir.

Kamuoyunun öneminin kavrandığı bir dönemde *Tercümân-ı Ahvâl*'in açtığı yolda ondan daha ileride olan *Tasvîr-i Efkâr*'ın haberlerin yanında fikir gazeteciliğini de üzerine aldığı ve Yeni Osmanlılar Cemiyeti'nin sözcüsü durumuna geldiği görülmektedir. Kullanılan dil olabildiğince sadedir. Şinâsi yayın izni almak için verdiği kısa arzualinde "... mümkün olduğu miktar Türkçe gazete çıkarmak emelinde oldu-

Tasvîr-i Efkâr'ın çıkarılması için Şinâsi'nin verdiği arzual ve bu konudaki sadâret arzı ile irade (BA, İrade, Meclis-i Vâlâ, nr. 19983)

ğu ...” ifadesine yer vermişti. Türk basın tarihinde “Mebhûsetün anhâ” tartışması adıyla şöhret bulan ve *Tasvîr-i Efkâr* ile *Rûznâme-i Cerîde-i Havâdis* arasında geçen tartışmanın önemi de konusundan çok Şinâsi'nin dil meselesindeki geniş vukufu ile ülkede tenkit fikrinin uyanmasında ve bu yolda olgun bir örnek verilmiş bulunmasındadır. Onun bu yöntemi ilk zamanlar Nâmık Kemal dahil genç muharrirler tarafından benimsenmiştir.

Ramazan ayı dikkate alınarak bakıldığında Şinâsi döneminde bu ayın gazeteye hemen hiç yansımadağı görülmektedir. 1279 (1863) Ramazanı, *Tasvîr-i Efkâr*'da hırka-i şerif ziyareti sebebiyle dârülfünundaki dersin 16 Ramazan'a ertelenmesi dolayısıyla anılmakta, bayramla ilgili tek bir satır bile yer almamaktadır. Aynı durum 1864, 1865, 1866 ramazanları için de geçerlidir. Bu tutum ancak 1867 ramazanıyla değişmiş, Nâmık Kemal'in “Ramazan Ta'rif-i Ahvâline Dair Mektup” başlıklı üç sayılık bir seri makalesi yayımlanmıştır (nr. 452, 453, 454).

Şinâsi yönetiminde *Tasvîr-i Efkâr* Nâmık Kemal, Ahmed Vefik Paşa, Sâmipaşazâde Suphi gibi arkadaşlarıyla bir mahfil ve yer yer bir okul niteliğindedir. Burada gazetecilik yanında ülkenin kültürel hayatına katkı yönünde önce tefrika halinde yayımlanan yazıların daha sonra kitap olarak neşredildiği görülmektedir. Bunların arasında Ahmed Vefik Paşa'nın Ebül-gazi Bahadır Han'dan tercüme ettiği *Uşal Şecere-i Türkî'si* (nr. 131-173) ve *Hikmet-i Târih'i* (nr. 70-82), Subhi Paşa'nın dönemi için önemli bazı tarihî eserleri, Kâtib Çelebi'nin *Düstûr-ü'l-amel li-islâhi'l-halel* (nr. 122-127) ve *Mizânü'l-hak fi ihtiyâri'l-ehak* (nr. 175-210) adlı kitapları, Behcet Molla'nın Bufon'dan yaptığı *Târih-i Tabîi* tercümesi ilk sırada gelir. Diğer önemli tefrikalardan Abdülkerim Efendi'nin “Rumûzü'l-hikem fi ahlâki'l-ümem” (nr. 13'ten 556'ya kadar aralıklarla), Carionis Giovanis'in “Avrupa Tarihi” (nr. 55'ten 401'e kadar aralıklarla), Ahmed Vefik Paşa'nın “Târih-i Tıbbî” (nr. 217-325), Şefik Mehmed Efendi'nin Edirne Vak'ası'nı anlatan “Şefiknâme”si (nr. 329-362), İbrâhim Müteferrika'nın “Usûlü'l-hikem fi nizâmî'l-ümem” (nr. 422-437 arasında eksik), “Hukûk-ı Mîlel” (nr. 473-520), Mevlevî Fasîh Ahmed Dede'nin “Münâzara-i Gül ü Mül” (nr. 631-649) adlı makaleleri ve 1852'de Kahire'yi ziyaret eden Fransa Doğu Ordu-su baştercümanı Bilin'in Hz. Muhammed'den bahseden mektubunun tercümesi (nr. 683-698 aralıklarla) sayılabilir.

Tasvîr-i Efkâr'ı çıkarmaya başlamasından bir yıl sonra Şinâsi, “Tab' etmekte olduğu gazetede daima mesâlih-i devlet hakkında mu'terizâne şeyler yazmakta olup bu ise me'mûr-ini devlet sıfatına yakışmayacağı ...” gerekçesiyle Meclis-i Maârif'teki görevinden re'sen sâdir olan bir irade ile uzaklaştırılmıştır (4 Temmuz 1863). Görevden alınmasında yayımlanan yazılarının değil Maarif Nezâreti'nce yayımlanmasına izin verilmeyen yazıların etkili olduğu ileri sürülmüştür (Ebüzziyâ, “Muhallefât-ı Şinâsi”, *Mecmûa-i Ebüzziyâ*, nr. 107, 8 Şâban 1329, s. 900; *İA*, IX, 550). Bununla birlikte Avrupa'ya gittiği 30 Ocak 1865'e kadar *Tasvîr-i Efkâr*'ın başında kalmaya devam eder. Gazetenin başlangıçta 1500 adet basıldığı, Said Paşa ile Şinâsi arasındaki tartışma esnasında baskı sayısının bir misli arttığı, Nâmık Kemal döneminde ise 10.000'e kadar çıktığı Ebüzziyâ Mehmed Tefvik tarafından ifade edilmektedir. Diğer bazı çalışmalarda gazetenin tirajının dönemi için çok önemli bir yekün ifade eden 20.000'e, hatta 24.000'e kadar ulaştığı nakledilmiştir. Nâmık Kemal'in Fransızca'dan çevirdiği “Zenci” başlıklı küçük bir yazı 27 Ekim 1862 tarihli *Tasvîr-i Efkâr*'da yayımlanır (nr. 35); böylece başlayan ilişki Şinâsi'nin hocalığı ve ağabeyliği şeklinde devam eder ve Şinâsi'den sonra gazetenin başına Nâmık Kemal geçer.

Nâmık Kemal, bir süre yalnız haber ve resmî ilân gazetesi şeklinde çıkan *Tasvîr-i Efkâr*'ı kolera meselesinden başlayarak yeni konularla gittikçe zenginleştirdi. Şehir konuları, maarif ve maliyenin ıslahı gibi hususları ele aldı; eğitim öğretim ve özellikle kadınların okutulması üzerinde durdu. İstanbul'un yangınlardan korunması, dil meselesi ve Tıp Mektebi'nde öğretim Türkçe olması, ramazan hayatı ve bazı tarihî konular bunlara eklenebilir. Nâmık Kemal'in siyasî yönü de burada ortaya çıkar. 355. sayıda Belçika Kralı Léopold'ün ölümü dolayısıyla kaleme aldığı yazıda hürriyet, hükümet ve millet arasındaki ilişkilere dikkat çekti. “Avrupa” başlığı altında dış siyasî gelişmeleri özetledi. Memleketeyn meselesiyle ilgili makaleleri onun asıl siyasî yazılarını oluşturur. Tepebaşı gazinolarında söylenen Türklük aleyhtarı Rumca şarkılara karşı şiddetli yazılar kaleme aldı. Nihayet bu dönemde gazete, çoğunluğu Yeni Osmanlılar Cemiyeti içerisinde yer alan gençlerin buluşma yeri olur. Gelişmeler, Sadrazam Âli Paşa'nın basını kontrol altına almak için Mart 1867'de Kararnâme-i Âli'yi yürürlüğe koymasıyla yeni bir devreye girdi. Nâmık Kemal Mayıs 1867'de Avrupa'ya kaçtı, dolayısıyla *Tasvîr-i Ef-*

kâr'daki görevi sona erdi. Gazete 1868'de çıkan 830 numaralı son sayısına kadar Recâizâde Mahmud Ekrem ve Kayazâde Reşad'ın yönetiminde kaldı.

Tasvîr-i Efkâr'ın ihtiva ettiği çeşitli yazılar Necdet Hayta'nın *Tarih Araştırmalarına Kaynak Olarak Tasvîr-i Efkâr Gazetesi (1278/1862-1286/1869)* (Ankara 2002); Şinâsi ve Nâmık Kemal'in *Tasvîr-i Efkâr*'daki yazıları, *Müntehabât-ı Tasvîr-i Efkâr I: Siyâsiyyât* (İstanbul 1303); *Müntehabât-ı Tasvîr-i Efkâr II: Mübâhasât-ı Edebiyye, Mes'ele-i Mebhûsetün anhâ* (İstanbul 1304); *Müntehabât-ı Tasvîr-i Efkâr III: Edebiyat* (İstanbul 1311); Namidar Güray'ın *Nâmık Kemâl'in Tasvîr-i Efkâr ve Diyojen Gazetelerindeki Makaleleri* (Konya 1990) gibi çalışmalarda yer almıştır.

Tasvîr-i Efkâr'ın kapanışından yaklaşık kırk yıl sonra İstanbul'da Ebüzziyâ Mehmed Tefvik tarafından Şinâsi'nin vârislerinden imtiyaz hakkı satın alınarak 31 Mayıs 1909'dan itibaren *Yeni Tasvîr-i Efkâr* ismiyle ikinci bir gazete daha çıkarıldı. Otuzbir Mart Vak'ası'nı takip eden günlerde içinde bulunulan şartlar yüzünden sık sık kapatılan gazete her defasında isim değiştirerek (*Tasvîr-i Efkâr, Hak, İntihâb-ı Efkâr, Tefsîr-i Efkâr*) yayımına devam etti. Döneminde ülkenin en ciddi gazetelelerinden biri sayılan *Yeni Tasvîr-i Efkâr*, Ebüzziyâ'nın Ocak 1913'te ölümünden sonra çocukları Talha ve Velid Ebüzziyâ'nın elinde uzun yıllar çıkmaya devam etti. Özellikle I. Dünya Savaşı yıllarında uygulanan ağır sansür şartlarında sıkıntılı bir dönem geçirdi, on yedi defa kapatıldı; elde bulunan yedek imtiyazlarla ve *Yeni Tasvîr-i Efkâr, Tasvîr-i Efkâr, Tasfir-i Efkâr, Tesvîr-i Efkâr, İntihâb-ı Efkâr, Hak* gibi adlarla yayımlandı. Mütareke'nin ilânı üzerine Trakya ve Anadolu'da başlayan direniş hareketlerinin sözcüsü durumuna gelen *Yeni Tasvîr-i Efkâr* Damad Ferid Paşa hükümetleriyle de mücadele etti. İstanbul'un İngilizler tarafından işgalinin ardından yayımına ara verilen gazete, Velid Bey'in 1921'de Malta'dan dönmesinden sonra *Tevhîd-i Efkâr* adıyla tekrar çıktı. Bir taraftan Millî Mücadele hareketinin yayın organı şeklinde çalışırken diğer taraftan Velid Bey'in matbaasında kurduğu “M. M. Grubu” depolarda toplanan silâhların Anadolu'ya kaçırılmasında rol oynadı. Ardından bazı konularda Anadolu hükümetiyle anlaşmazlığa düşen Velid Bey birkaç defa mahkeme edildi ve gazetesi, Şeyh Said İsyanı dolayısıyla çıkarılan Takrîr-i Sükûn Kanunu'na dayanılarak 4 Mart 1925'

TASVİR-i EFKÂR

te kapatıldı. Gazete son defa Talha Bey'in oğlu Ziyad Ebüzziya tarafından 2 Mayıs 1940'ta yayımlandıysa da yine hükümet tarafından sık sık kapatıldı. Velid Bey'in ölümünden (12 Ocak 1945) sonra Ziyad Ebüzziya gazeteyi Cihat Baban'la birlikte *Tasvir* adıyla çıkardı (1945-1949). Gazete bu dönemde de on yedi defa kapatıldı, otuz beş defa mahkemeye verildi.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, İrade, Meclis-i Valâ, nr. 19983; *Tasvir-i Efkâr* (Koleksiyon), Milli Ktp., nr. 1957, SB 90, AÖ 8510; TBMM Ktp., nr. 12/1-3/98-99/7; İSAM Ktp., nr. 969; Ahmed Râsim, *İlk Büyük Muharrirlerden Şinâsi*, İstanbul 1927; Hilmi Ziya Ülken, "Tanzimatın Sonra Fikir Hareketleri", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s. 757-775; a.mlf., *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1966, I, 78-82; Pertev Naili Boratav, "Nâmîk Kemal'in Gazeteciliği", *Nâmîk Kemal Hakkında*, İstanbul 1942, s. 163-188; Server R. İskit, *Türkiye'de Matbuat İdareleri ve Politikaları*, İstanbul 1943, s. 14, 24, 55-60; Ahmet Hamdi Tanpınar, *XIX. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1956, I, 116-117, 183-188, 224-227, 328-330; Hasan Refik Ertuğ, "Türk Basını Nasıl Doğdu ve Gelişti", *Yeni Türkiye*, İstanbul 1959, s. 171-205; a.mlf., *Basın ve Yayın Hareketleri Tarihi*, İstanbul 1970, I, 178-184; Fuat Süreyya Oral, *Türk Basın Tarihi*, İstanbul 1968, I, 82-85; Enver Behnan Şapolyo, *Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın*, Ankara 1971, s. 120-126; A. D. Jeltyakov, *Türkiye'nin Sosyo-Politik ve Kültürel Hayatında Basın: 1729-1908*, İstanbul, ts. (Hürriyet Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik), s. 53-58; M. Nuri İnuğur, *Basın ve Yayın Tarihi*, İstanbul 1982, s. 184-200; R. H. Davison, "How the Ottoman Government Adjusted to a New Institution: The Newspaper Press", *Turkic Culture: Continuity and Change* (ed. Sabri M. Akural), Bloomington 1987, s. 17-26; İlber Ortaylı, "Tanzimat Devri Basını Üzerine Notlar", *Cahit Talas'a Armağan*, Ankara 1990, s. 397-404; Nesimi Yazıcı, "Tanzimat Dönemi Basını Konusunda Bir Değerlendirme", *Tanzimat'ın 150. Yıldönümü Uluslararası Sempozyumu*, Ankara 1994, s. 55-84; Orhan Koloğlu, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın*, İstanbul 1992, s. 31-37; a.mlf., "Osmanlı Basını: İçeriği ve Rejimi", *TCTA*, I, 68-93; a.mlf., "Tasvir-i Efkâr", *DBİst.A*, VIII, 219-220; Ziyad Ebüzziya, *Şinâsi* (haz. Hüseyin Çelik), İstanbul 1997, s. 192-274; Âlim Gür, *Ebüzziya Tevfik: Hayatı, Dil, Edebiyat, Basın, Yayın ve Matbaacılığa Katkıları*, Ankara 1998, s. 245-261, 303-306; Nilgün Gürkan Pazarıcı, "İmparatorluktan Ulus Devlete Modernliğin İnşasında Gazeteciler", *Osmanlı Basın Yaşamı Sempozyumu: 6-7 Aralık 1999*, Ankara, ts., s. 47-67; Nurretin Güz, "Şinâsi ve Nâmîk Kemal'in Osmanlı Fikir ve Basın Hayatına Katkıları", a.e., s. 83-95; *Takvîm-i Vekâyi'*, sy. 614, İstanbul 21 Zilhicce 1277; *Tercümân-ı Ahvâl*, sy. 199, İstanbul 2 Muharrem 1279; "Zuhûr-ı Tasvir-i Efkâr", *Mecmûa-i Fünûn*, sy. 1, İstanbul 1279, s. 46; Tülin Sümer, "İlk Büyük Gazetecimiz Şinâsi ve Tasvir-i Efkâr'ın Çıkışı", *BTTD*, V/26 (1969), s. 56-57; Kenan Akyüz, "Tasvir-i Efkâr", *TA*, XXX, 478-479; Ömer Faruk Akün, "Şinâsi", *İA*, XI, 550-551; a.mlf., "Nâmîk Kemâl", a.e., IX, 57-60; "Tasvir-i Efkâr", *TDEA*, VIII, 279-280.

NESİMİ YAZICI

TAŞ

Farklı jeolojik zamanlarda katılmış ve sertleşmiş yeryüzü katmanlarına ve bunlardan kopan parçalara denir. Taşlar genelde üç gruba ayrılır. Bunlardan bir kısmı püsküren magmanın donmasından oluşmuştur ve püskürük (eruptif) taşlar veya kayalar adını taşır. İkinci tür tortul (sedimental) denilen taşlardır. Bunlar, diğer taşların üstünde yatan tabakalar veya levhalar halinde ve piramit yahut kubbe şeklinde ya da tamamen biçimsiz kütleler görünümünde sertleşmiş eski deniz dibi çökteleridir. Bu iki taş türünün basınç ve sıcaklık altında değişime uğramasından meydana gelen, az veya çok nisbette kristalleşmiş olanlara başkalaşmış (metamorfik) taşlar adı verilir. Taşlar talktan elmasa kadar 1 ile 10 arasında derecelendirilen ve gittikçe sertleşen bir sıraya göre tasnif edilmiştir. Çoğu karbon, demir ve silisyum gibi elementlerin karışımından oluşur. Püskürük gruba giren granit gibi çok sert taşlar kuvars, feldispat, mika vb. minerallerden teşekkül eder. Mermer türleri metamorfik gruba dahildir.

Türkçe olan taş kelimesinin yerine Osmanlı Türkçesi'nde Farsça'dan geçen "senk" de kullanılmaktaydı. Arapça'da taşların yapısına, büyüklük küçüklüğüne ve kullanım alanına göre farklı adları bulunsa da (Seâlibî, s. 25, 305-309) genelde taş karşılığında "hacer" kelimesine yer verilir. Büyük taşlar ve kayalar ise "sahre" adıyla anılır. Kelime daha çok Kudüs'te bulunan, üzerine Kubbetü's-sahre'nin inşa edildiği haccer-i muallak için kullanılır. Kur'an'da geçen sahr kelimesi bazan içindeki oyuklara insanların ve hayvanların sığındığı büyük taş blokları ifade eder (el-Kehf 18/63; Lokmân 31/16). Semûd kavminin Hicr bölgesindeki kayaları (sahr, cibâl) oyarak ev yaptıkları anlatılır (el-Fecr 89/9; el-A'râf 7/74; el-Hicr 15/82; eş-Şuarâ 26/149).

Araplar yerleşik toplumlara binalarını taştan inşa ettikleri için "ehl-i haccer" diyorlardı. Arap yarımadasında düzgün taş yapılardan oluşan eski Necran (Uhdûd) gibi şehir kalıntılarına rastlanır. Vehb b. Münebbih'e göre Kâbe'den sonra bina için taşın kullanılması ilk defa Yemen'de Gumdan'ın inşasında ve el-Cezîre'de Harran'da görülmüştür. Rivayete göre Gumdan her cephesi ayrı renkte kırmızı, beyaz, sarı ve yeşil mermerden yapılmış dünyanın ilk gökdeleniydi (Ahmed b. Abdullah er-Râzî, s. 20-21). Araplar taş evlere özelliklerine göre "ukne, ütüm, kasr" gibi adlar veri-

yorlardı. Mimarlık hakkında bir risâle kalem alan Câfer Çelebi taşları "âlâ ve güzidesi cevher, ednâsi kara taş ve bunların ortasında mermer" olmak üzere üç gruba ayırır. Ona göre bunların her biri on ikişer tür taştan, mücevherler de ikişer tür beyaz, mavi, yeşil, sarı ve dört tür kırmızı taştan oluşmaktadır. Beyazlar mâs (elmas) ve billûr; maviler firûze ve gök yakut; yeşiller zümrüt ve zebercet; kırmızılar lâl, kızıl yakut, akik ve mercan; sarılar sarı yakut (topaz) ve kehribardır. Zaîfî'nin *Risâle-i Cevâhîr-nâme*'sinde de cevherler on iki adettir. Zaîfî bunların özellikleri, ruhi ve bedeni hangi hastalıklara iyi geldikleri hakkında bilgiler verir (Kutlar, s. 85 vd.). Câfer Çelebi'ye göre mermerler de ikişer tür beyaz, siyah, kırmızı, yeşil ve dört tür alaca olmak üzere on iki çeşittir. Beyazlar mâlikî ve Marmara (Kapudağ), siyahlar Şam ve Üsküdar, kırmızılar somaki ve serçe gözü, yeşiller Dahnâ ve yeşim, alacalar Zile (Tokat), kurtbağrı, alaca serçe gözü ve Tekfur dağı mermerleridir. On iki tür kara taş ise sahr (kaya), sald (sert taş), celmûd (sert taş), kaddaha (çakmak taşı), safvân (düz sayılık), neşefe (sünger taşı), safiha (iri ve yassı kaldırım taşı), kahkare (sert taş), cendel (büyük kayadan kopmuş iri taş, değirmen taşı), hasba (çakıl veya kum taşı), haşrem (kireç taşı) ve safadır (kayağan, şist) (*Risâle-i Mi'mâriyye*,

Kubbetü's-sahre'nin içinden bir görünüş

